

מודיעין, התרעה ו"חרבות ברזל"

אהרון זאבי פרקש

תקציר

במאמר זה טוען ראש אמ"ן לשעבר, אלוף במיל' אהרון זאבי פרקש שעדכון תפיסת ההתרעה והמודיעין בתפיסת הביטחון, באסטרטגית צה"ל ובתפיסת סוכנויות המודיעין הוא צו השעה אחרי אוקטובר 2023. לדבריו, לקחי "חרבות ברזל" מחייבים אפיון מחדש של צרכי המודיעין במישור הצבאי, המודיעיני, הביטחוני והלאומי.

מבוא

בניתוח המודיעין שלפני ה-7 באוקטובר, וכלקח חשוב מהלחימה שעדיין נמשכת, בחרתי להתמקד בהתרעה שכשלה באוקטובר 2023. העיסוק בסוגיית ההתרעה וההפתעה מורכב בעיקר מאחר שההתרעה איננה מורגשת ביום-יום, ומבחנה העיקרי הוא בשלב הקריטי של משבר המלחמה. חשוב לעסוק בנושא, לנתח אותו, ללמוד אותו, ללמוד ולתרגלו כדי שלא יהיה מאוחר מדי והתוצאות יהיו גורליות כפי שראינו ב-7 באוקטובר 2023, ב-6 באוקטובר 1973 וב-1960 בכוננות "רותם".

שלוש משימות-על למודיעין בישראל: התרעה ומניעת הפתעה; אספקת מודיעין בלחימה, ללחימה, ובמלחמה; מודיעין למטרות ברמת כוונת נשק. מטלה חשובה זו נדרשה במיוחד עם פיתוח הנשק המדויק. ההתרעה היא מושג יסוד במשטר הביטחון של ישראל. בהקשר זה, חשוב לנתח חמישה עמודי תווך מרכזיים, שהם גם משימות יסוד של המודיעין בישראל.

התרעה אסטרטגית. נדרשת לצה"ל כדי לגייס את מערך המילואים ולפרוס אותו, בהתאם למגננה, לפני שעת ה"ש".

התרעה אופרטיבית. מבחנה ביכולתו של צה"ל להכריע את המלחמה, בדגש על אספקת מודיעין ללחימה ובלחימה, ומודיעין למטרות, ביחסי שחיקה סבירים.

התרעה בסיסית. אמורה לתת מענה מול מדינות שיש לנו שלום או הסדרים עימן, ושבתפיסתן מעדיפות לפתור סכסוכים בדרכים מדיניות. התרעה זו רלוונטית במיוחד מחתימת הסכמי השלום עם מצרים ועם ירדן.

התרעה מול טק"ק ונב"ק. אתגר מורכב וקשה להשגה, גם בשל הטווחים הרחוקים גאוגרפית והצורך בפיתוח הבנות ואפילו הסכמים עם מדינות ידידותיות.

התרעה מפני פעילות טרור. תחום זה מחייב הבנות, שיתופי פעולה והסכמים עם שותפים ועם מדינות אחרות.

חשיבותה של ההתרעה

בעקבות ההפתעה ב-7 אוקטובר 2023, 50 שנה לאחר ההפתעה במלחמת יום הכיפורים, אומר בזהירות שלדעתי משימת ההתרעה "נשכחה", במיוחד בשנים האחרונות. הרגישות הגבוהה לנושא ההתרעה מקורה בטרואמה לאומית בצה"ל ובחברה הישראלית, ששורשיה בעיקר בהפתעה במלחמת יום הכיפורים. ואולם בשנים האחרונות, המציאות היום-יומית מעמעמה את הקריטיות של ההתרעה בתפיסת הביטחון של ישראל.

לצערי הרב, נדרשנו לתזכורת כואבת ומדממת, ולטרואמה לאומית נוספת, אותה עברנו כולנו עם התקפת חמאס. הרגישות לנושא גבוהה אף יותר הן בשל השוליים הצרים של הביטחון שלנו ברובד האסטרטגי (האסימטריה הבסיסית הקיימת בינינו ובין אויבינו) הן בשל האופן שבו נשענת תפיסת הביטחון שלנו על ההתרעה. בהיעדר יכולת התרעה או, לחלופין, כאשר קיים חשש להפתעה בסיסית שאת תוצאותיה אי אפשר לשער, קשה להעלות על הדעת קיום אורח חיים תקין ונורמלי בישראל.

ההתרעה מציבה אתגרים לא פשוטים: היא איננה מורגשת ביום-יום, נבחנת רק בשלל הקריטי של משבר המלחמה, וכדי "לתחזק" אותה כראוי, שירותי המודיעין נדרשים לתרבות עבודה של יושרה מקצועית ופיתוח יכולת לעמוד מול לחצים פוליטיים, מדיניים, ביטחוניים וצבאיים. אלה חשובים במיוחד כשהערכת המודיעין איננה עולה בקנה אחד עם מדיניות הממשלה והעומד בראשה. נדרשת הצגת הערכת מודיעין אפקטיבית, מקצועית ורלוונטית, הרואה את התמונה הכוללת של ה"כחול" וה"אדום". הטיפול בהפתעה או בהתרעה ביום ה"ע" ובשעת ה"ש" מאוחר מדי, והתוצאות גורליות וטראומטיות.

ההתמודדות עם אתגר ההתרעה

כדי להבטיח התמודדות טובה עם אתגר ההתרעה ניתן לה מקום בתפיסת הביטחון של ישראל, בעיקר כלקח מרכזי שנלמד בעקבות ההפתעה במלחמת יום הכיפורים. פתרון זה דגל בבנייתה של מערכת מודיעינית שתבטיח זמן מספיק ממתן ההתרעה לצורך גיוס המילואים ולפריסת כוחות צה"ל בחזיתות – הכול תוך כדי לקיחת סיכונים סבירים ומעקב שוטף אחר פריסת האויב; הבנת התמונה הכוללת של המציאות שבה האויב ואנחנו פועלים; וניסיון להעריך את כוונות האויב.

הדיון בהתרעה מחייב להבהיר מה עומד מאחורי המילים "הזמן הדרוש", בעיקר בשל הלחץ שנוצר בצמוד לפרוץ המלחמה. שיקול הדעת הנדרש כדי להחליט על דרך פעולה מורכב משורה ארוכה של גורמים קריטיים, בהם הזמן שעומד לרשות המודיעין לגיבוש המצב ההתערותי; זמן להערכת המצב של המטכ"ל, ובתוך כך גם גיבוש ההמלצות לממשלה; זמן להחלטת הממשלה והקבינט; זמן לתגובה ולפעילות מדינית או צבאית (הפעילות המדינית קריטית לפני, בזמן ולאחר הפעולה הצבאית); זמן לגיוס המילואים; זמן להכנת העורף; זמן להיערכות ולפריסת הכוחות בחזיתות.

נוהל הקרב בצה"ל מתבצע באופן מקבילי, בעוד אצל האויב, נוהל הקרב מתבצע לרוב

במבנה לינארי. איתור נוהל הקרב של האויב יכול לעזור לנו בקביעת מרחב ההתרעה. מורכבות המערך חייבה ומחייבת את בנייתה של מערכת מודיעין בעלת יכולות איסופיות עמוקות שיספקו, על ציר הזמן, את מרחב ההתרעה הנדרש כדי לקבוע, ברמת ביטחון סבירה, התרעה מפני מתקפה כוללת, בתחום זמן של ימים בודדים. הדבר מחייב את שירותי המודיעין לפתח מקורות להתרעה לפני מלחמה, ולומר את הדברים נכוחה ומבעוד מועד לדרג מקבלי ההחלטות.

תפיסת הביטחון וההיערכות למערכה הבאה

ההכרעה וההתרעה צריכות להיות נדונות, מנותחות ומטופלות ברציפות, במשולב, זמן רב לפני ההיערכות למלחמה, ובמסגרת מחשבתית כוללת אחידה. עליהן להשתלב מלכתחילה בתפיסת הביטחון, בתורת הלחימה ובתורת הפעלת הכוח ובניינו, כך שיתאימו למציאות המורכבת שעומדת עלינו להתמודד.

ההתרעה האסטרטגית אמורה להבטיח תכנון מדורג, מדויק ובזמן הנכון, של המערכה הבאה; יכולת ומוכנות של צה"ל להכריע את המלחמה ביחסי שחיקה סבירים; קיומו של מערך אימונים, אמל"ח ומלאים הנבנים במקביל, וכמענה ישיר, מתואם ומסונכרן עם ההכנות שעורך האויב; בניית יכולות איסופיות להתרעה אופרטיבית (וטקטית) בנוגע לעיתוי המלחמה, היקפה ומקומה. במבחן ההתרעה אנחנו נדרשים לגלות רגישות גבוהה למצב המדיני, הבין-לאומי, הכלכלי והפנימי, על רבדיו העמוקים, ולסיטואציות המדיניות שבהן ממשלת ישראל נמצאת.

במלחמת ה-7 באוקטובר ראינו את ההשפעה של תהליכי קבלת ההחלטות והאווירה בישראל, במיוחד בשנה שלפני המלחמה, על המדיניות וההחלטות של מנהיגי העולם הערבי וממשלות רלוונטיות בעולם (מה למדו איראן, חמאס, וחזבאללה מההתרחשויות בישראל ב-2023). ההתמודדות של המודיעין עם אתגר ההתרעה על נדבכיה היא מבחן לאומי עליון, ולכן על כולנו חלה חובת "והגדת לבנך". משמעות הדבר היא שגורמי המודיעין, הצבא והביטחון בישראל חייבים לחזור ללמוד לעומק ולשנן סוגיות של התרעה והפתעה ולקחיהן, בבחינת היות ההתרעה ציווי: "ושיננתם לבניך ודיברת בם, בשבתך בביתך ובלכתך בדרך"; כולל תרגול מצבים ואירועים, כמו בשנה שלפני מלחמת יום הכיפורים (תרגיל "שגיב" כמשל). זאת ועוד, על בסיס כלל הידיעות והמודיעין שהובא לידי המודיעין בישראל ממאי 2021 – "שומר החומות" – ועד 7 באוקטובר 2023, חשוב להכין תרגיל חדש שיועבר ויתורגל בקורסי ההדרכה והלימוד של המודיעין. תרגיל זה יציף את מורכבות ההפתעה, ההסתרה וההונאה ויחייב לימוד ותרגול של התמודדות עם אתגר עליון זה.

ישראל איננה לבד בעולם מול הצורך להתמודד עם אתגר ההתרעה, ויש מקום ללמוד על ההתרעה ועל ההפתעה ממדינות אחרות שכשלו אף הן במבחן מורכב וקשה זה (למשל, במבצע "ברברוסה", פרל הארבור ואסון התאומים).

אירועי 7 באוקטובר 2023 מחייבים את כולנו להירתם ללימוד ולהפקת לקחים כמשימה לאומית. במסגרת זו נדרש לעדכן את תפיסת ההתרעה והמודיעין בתורת הלחימה של צה"ל, ובסוכנויות המודיעין של ישראל. יש לאפיין כנדרש את צורכי המודיעין לצורך עשייה ופעולה במישור הצבאי, המודיעיני, הביטחוני והלאומי. תהליך זה חייב להיות משולב עם צה"ל, עם גופים תפעוליים ומבצעיים ועם שירותי המודיעין של ישראל.

לנוכח מיקומה ומצבה הגאופוליטי של ישראל, והקושי להבטיח התרעה ראויה, חשוב כי בתהליכי החשיבה שלנו נשאל תמיד את עצמנו את השאלה - והיה ולא תהיה התרעה? תשובה לשאלה זו והתמודדות עם האתגר, כולל פיתוח מקורות להתרעה, ישפרו את המוכנות וההיערכות שלנו לקראת האיומים והאתגרים שלפנינו.